

Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadîs-i Nev, Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul 1999, 483 s.

Osmanlı Devleti'nin Coğrafi Keşiflere¹ katılmayıp sebebi zihinleri meşgul etmekle birlikte, bu soruya yeterli cevap verilebilmiş değildir. Zira, keşifler çağında gücünün zirvesinde olan Osmanlıların keşiflere öncülük etmesi beklenirken onlar, Portekizlilere karşı Hint Okyanusu'nda yapılan bir kaç sonuçsuz mücadele dışında, Akdeniz ve Kızıldeniz'den dışarı çıkmamışlardır. Osmanlıların yapılan keşiflerden haberdar olup olmadıkları da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sebepleri sıralanırken adeta "suçlama" niteliğinde onların dünyadaki gelişmeleri yakından izleyemedikleri iddia edilmiştir². Oysa ki, Osmanlılar yükselme döneminde çağın gerektirdiği teknolojik yenilikleri kabul etmekte ve kullanmakta hiçbir sakınca görmemişlerdir³. Ancak, XVII. yüzyıldan itibaren ülke içindeki bir takım sosyal kargaşalar ve siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle, Batıyı takipte önce zorlanmışlar, ardından da geri kalmaya başlamışlardır⁴.

Osmanlı Devleti'nde, Coğrafi Keşifler'in en önemlisi olan ve keşiflere ivme kazandıran Amerika Kıtası'ndan ilk bahseden kişi Piri Reis olmuştur. Piri Reis, Kristof Kolomb'un eski haritalarını ele geçirerek o haritalardan daha mükemmel bir haritayı 1513 gibi erken bir tarihte çizmiş ve Mısır'ın fethine müteakiben 1517'de Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur. O, sadece Kolomb'un haritasından değil, Ameriko Wespuci, Pinzon ve Juan de Solis'in 1508 tarihine kadar Güney Amerika sahillerinde elde ettiği bilgilerden de yararlanmıştı⁵. Piri Reis çizdiği haritada

¹ Eldem'e göre; Osmanlı dünyası ve dünyanın geri kalanı normal gelişimini devam ettirirken XV. yüzyılda başlayan Coğrafi Keşifler ve ardından gelen aydınlanma hareketi ile Batı olağan gelişme çizgisinin dışına çıkarak anormal bir gelişme göstermiştir. Edhem Eldem, "18. Yüzyıl ve Değişim", *Cogito*, S.19, İstanbul 1999, s.195.

² Kılıçbay çevirdiği bir eserin önsözünde, bu tür ithamların "Batı'ya karşı üretilen aşağılık kompleksinin ürünü olarak, onların tarihsel sürecini izlemek zorunda olduğumuz inancından ve herkesin iyi taklitçiler olmasının beklenmesinden" kaynaklandığını ifade eder. Henri Pirenne, *Hız Muhammed ve Charlemagne*, Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1984, s.XI.

³ İnalçık, Türklerin 1514'te Safevi kuvvetlerini yenmelerinde "ateşli silahların" doğru kullanımının yeri olduğu kanaatinde. Halil İnalçık, "Periods in Ottoman History", *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s.22; Osmanlıların Memlükler karşısında kazandığı başarıda da son model ateşli silahların kullanılması önemli yer tutar. Bakınız, Dror Ze'evi, *Kudüs*, Çeviren Serpil Çağlayan, İstanbul 2000, s.1; Yine, bu konudaki bir çalışmada Osmanlıların ateşli silahlardaki üstünlüğünün İstanbul'un fethine yol açtığı ifade edilmiştir. Bakınız, Bernard and Fawn M. Brodie, *From Crossbow to H-Bomb*, Indiana 1973, s.46-47.

⁴ Osmanlı teknik gerilemesinin en bariz örneği olarak Ruslara karşı 1770'de Kartal'da ve 1774'de Kozluca'da uğranılan bozgun gösterilebilir. Bir zamanlar dünyanın en ileri top teknolojisini kullanan Osmanlılar, kendilerinden sayıca çok az olan Rusların topu etkin kullanımı karşısında bozguna uğramaktan kurtulamamışlardır. Bakınız, Virginia Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, Çeviren Özden Arıkan, İstanbul 1997, s.152, 164.

⁵ A. Afetinan, *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1987, s.12,14,22,27,35. Piri Reis'in haritası Türk tarihinde sadece mükemmel bir harita olarak önem kazanmaz. Bu harita, 1930'ların başlarından itibaren şekillenmeye başlayan Türk tarih tezinin temel taşlarından birini oluşturur. Bu yüzden, Piri Reis'in çalışmalarını ilgi odağı olmuştur. Bakınız, A. Afetinan,

zamanını oldukça aşan, hayret verici bir teknik kullanmış, bu durum harita üzerinde bir takım spekülasyonların yapılmasına yol açmıştır⁶.

Osmanlı entelektüel yaşamında Amerika'nın keşfi ve Coğrafi Keşifler hakkında ayrıntılı bilgi veren ilk eser Tarih-i Hind-i Garbî'dir. Bu eser tıpkıbasım olarak Tarihi Araştırmalar Vakfı tarafından Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan koleksiyonu No:1488'deki yazma nüsha esas alınarak 1987 tarihinde İngilizce açıklamalı bir giriş ile yayımlanmıştır⁷. Bu kez ise, tıpkıbasım, transkripsiyon, sadeleştirme ve İngilizce çeviri de dahil edilerek, aynı vakıf tarafından Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı etkinlikleri çerçevesinde hazırlanan serinin 5. kitabı olarak yayımlanmıştır. Transkripsiyon Fuat Yavuz, Ayhan Özyurt, Tevfik Temelkuran tarafından, İngilizce çeviri ise Robert Bragner tarafından gerçekleştirilmiştir.

Eserin yazarı kesin olarak bilinmemekle beraber iki isim ön plana çıkmaktadır. Bunlar, Mehmet bin Yusuf el-Herevi ve Su'udi Mehmed bin Emir Hasan'dır. Ancak, yapılan incelemeler sonucu eserin yazarı olarak ikinci müellif kabul edilmiştir⁸. Su'udi Mehmed'in hayatı hakkında kısa bir bilgi Sicill-i Osmanî'de mevcuttur. Sicill-i Osmanî'de verilen bilgiye göre yazar, Niksarî Emir Hasan'ın oğludur. Sırasıyla, Halep, Medine ve Diyarbakır kadısı olmuş ve 1591'de ölmüştür⁹.

Ahval-i Cedid, Kutru-ı Nev veya İklim-i Cedid olarak da bilinen eser, giriş ve üç ana bölümden oluşur. Giriş olarak kabul edebileceğimiz 27-37. (Varak 1a-4a) sayfalarda yazar kitabın yazılış nedeni hakkında bilgi verir. Kitabın künyesinin verildiği iç kapakta, eserin sadece Batu Hind Adaları Tarihi olmadığı, göklerin ve yerlerin durumlarıyla da ilgili olduğuna işaret edilir. O, yerin ve kainatın oluşumunu İslâmî motiflerle süslenmiş Grek felsefesinin yaratılış kuramıyla açıklar. Daha sonra peygambere ve onun ruhuna şükürler ederek kitabı niçin yazdığına sözü getirir. Eserinin mükemmelliğini dile getirerek, çalışmasının başarısını "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ayetinin anlamı gereği, uzun süre ilim ve fen eğitimiyle uğraşmasına borçlu olduğunu belirtir (s.31 v.2b). İlerleyen satırlarda güneş sistemi hakkında bilgi verir ve kainatın yaratılışının kendisini daima çok etkilediğini belirterek, dünyadaki ve kainattaki dengeleri açıklamak için uğraştığını yazar. Bu düşüncelerle çalışmalar yaparken, etrafta yeni bir kuta daha bulunduğu haberlerini duyduğunu, bunun üzerine bu yeni kuta hakkında bilgi edinmeye başladığını, aldığı haberleri üç bölüm halinde kitabında derlediğini ve adını da Yeni Haberler koyduğunu ifade

"Bir Türk Amiralî XVI. Asrın Büyük Geografî:Piri Reis", *Bellekten*, C.I, S.2, Ankara 1937, s.317-331; H. Hadi Selen, "Piri Reis'in Şimalî Amerika Haritası", *Bellekten*, C.I, S.2, Ankara 1937, s.515-518.

⁶ Piri Reis haritası 1970'li yıllarda oldukça gündemde olan fantezi-bilim kurgu yazarları için gizemli bir kaynak niteliği taşımıştır. Bakınız, Giovanni Scognamillo, *Dünyamızın Gizli Sahipleri*, İstanbul 1973, s.80-86.

⁷ Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, *Tarih-i Hind-i Garbî veya Hadis-i Nev(A History of the Discovery of America)*, İstanbul 1987, 55+IX+116 varak. İki tıpkı basım arasındaki tek fark, varak 39a'dan sonraki varak numaralarındaki iki varaklık farktır. İlk baskı 116b varakta sona ererken ikinci tıpkı basım 115b varakta sona ermektedir.

⁸ Yazar adının tespiti hakkındaki değerlendirmeler için bakınız, A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 5. Baskı İstanbul 1991, s.94; *Tarih-i Hind-i Garbî*, s.17; Aykut Kazancıgil, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, İstanbul 1999, s.141-142; Cevdet Türkay, *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, İstanbul 1999, s.33-34; İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s.518.

⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yayıncı Hazırlayan Nuri Akbayar, C.V, İstanbul 1996, s.1522-1523.

eder. Yazar eserini, “*Gariplikler bahçesini andıran bu kitap, Allah’ın yaratmış olduğu güzellikler ve cennet pınarları gibi tatlı, rivayetlerle dolup tamamlandığında, mutlu ve yiğit hükümdar, kudretli padişah tahtı göklerde olan, sultanların sultanı, cindar kumandan, halife Sultan II. Selim oğlu Murad Han’ın övgüsü ile süslenerek insanların ilgisini çekmesi düşünüldü*” diyerek takdim eder (s.36-37 v.3b-4a). Reşad Ekrem, eserin pek bilinmemesinin veya istenilen ilgiyi çekmemesinin sorumlusu olarak, 1583’te kendisine sunulan eserle ilgilenmediğini iddia ettiği III. Murat’ı gösterir. O, padişahı mirasyedi olmakla suçlayarak gelişmelere kulak tıkamakla, bilimsel faaliyetlere harcanacak paraları oğlunun sünnet düğününe harcamakla suçlar¹⁰.

37-167 (v.4a-37a) sayfalar arasındaki I. bölümde klasik İslâm ve Grek coğrafyacılarının bilgileri ile dünya ve kainat açıklanmaya çalışılmıştır. Ortaçağ kozmoloji inancı gereği, dünya tüm kainatın merkezi kabul edilmiştir (s.39 v.4b). Ancak, dünyanın yuvarlaklığı konusunda yazarın hiç bir tereddüdü yoktur ve dünyanın yuvarlak olduğu çeşitli defalar dile getirilmiştir. Yazar, bir konuyu açıklarken o konu hakkında daha önce çalışma yapmış kişilerin yazıları ile iddiasını destekleme yoluna gitmiştir. Genellikle, Mesudi, İbnü'l-Verdi, Nizam, Nasır-ı Tusî, Kurtubî, Zeke-riyya Kazvinî, Celal Suyûtî, İbn-i Abbas, İbn-i Musud gibi İslâm coğrafyacılarının eserlerinden faydalanmıştır. Örneğin, İslam dünyasında çok kabul gören 7 iklim teorisini Kurtubî'nin Mesâlik adlı eserinden alıntılar yaparak oldukça ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Ardından İstanbul'un hangi iklim kuşağı üzerinde olduğunu tartışmaya açmıştır. O, eski coğrafyacıların İstanbul'u 6. iklim kuşağı üzerinde gösterdiklerini, ancak, bu bilginin yanlış olduğunu İstanbul'un 5. iklim kuşağında olduğunu belirtmiştir (s.66-67 v.11a-11b).

Bu ilk bölümde ağırlık bilinen dünyanın tanımına verilmiştir. Bu bölümde halk arasında kabul gören ve masallara ilham olan bir çok asılsız coğrafi bilgi de verilmiştir. Örneğin, Mesudî'nin Mürûc eserinden aktarılan bilgiye göre, “*Habeşistan ile Zebid sahili arasındaki Akıl Adası adlı bir adada Akıl suyu adlı ırmaktan bir kadeh içenin güç ve zindelik kazanması (s.77 v.14a)*”; İbnü'l-Verdi'den naklen, “*Umman Denizi'nde bir adada yaşlılığı giderici bir meyvenin bulunması (s.87-89 v.16b-17a)*”; Kurtubî ve İbnü'l-Verdi'den naklen, “*Hazreti Adem'in ayak izinin Seylan Adası'nda olduğu (s.121 v.25a)*”; Kurtubî'nin Mesâlik adlı eserinden naklen, “*Çin Denizinde Vak Vak adlı bir adada yetişen vak vak ağacı meyvesinin güzel kızlardan oluşması, bu kızların dalından kopartıldığında ölmesi. (s.93 v18a)*” gibi esere bu ve buna benzer bir çok rivayet dahil edilmiştir. Bu egzotik hikayelerin halk arasında bilindiğinin en güzel delili, 1656'da patlak veren isyandan anlaşılmaktadır. İsyân sonucu idam edilen hadımağaları ve sorumluların bir ağaca asılmaları nedeniyle bu isyana Çınar Vakası veya Vaka-i Vakvakiye adı verilmiştir¹¹. Ancak, inceleddi eserlerde yazılanların bir çoğunun gerçek olmadığını bilincinde olan yazar, eserine aldığı rivayetlerin kaleme alınanlar arasında en akla yakınları olduğunu belirtmiştir.

Yazar, eserini kaleme alırken sadece coğrafi bir takım açıklamalarla yetinmemiştir. Eserini sultana sunmanın bilinciyle bazı politik tahminlerde bulunmuş ve gerçekleştirilmesini istediği projelerden söz etmiştir. O, Portekizlilerin denizlerdeki maceralarını anlattıktan sonra, Portekiz'in özellikle Hicaz Yarımadası için oluşturduğu tehlikeye dikkat çekmiştir. Hatta Portekiz yayılmacılığı karşısında Osmanlıların tutumuyla ilgili olarak şu eleştirileri yapmayı da ihmal etmemiştir, “*Bir grup düşman bu şekilde gayret edip batudan doğuya gitmekte, şiddetli rüzgâra, denizin belâlarına katanmakta olmalarına karşı, Anadolu onların ülkesine oranla yarı yolda bulunmasına rağmen o bölgelerin ve (Hindistan) yolunun ele geçirilmesi için teşebbüs edilme-*

¹⁰ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, İstanbul 1981, s.166.

¹¹ Koçu, isyana bu adın verilmesini şu şekilde açıklar, “*Masallarda söylenirdi, bir memlekette bir acı ağaç varmış, meyveleri insan şekil ve suretinden imiş vak vak diye de se verirmiş işte bundan o çınar ağacına vakvak ağacı adı verildi*”. Bakınız, Koçu, *age*, s.258-260.

mesi ve buna Osmanlı Sultanlarından hiçbirinin istekli olmaması şaşılacak bir durumdur. Bununla birlikte o bölgelere sefer düzenlemekte sayısız yararlar bulunmaktadır. O bölgelere yönelmek için pek çok sebep vardır. Bunları açıklamaya gerek yoktur(s.53 v.8a)". Bu ifadeden anlaşılacağı gibi yazarın Kanuni zamanında yapılanları yeterli görmediği veya Portekizliler karşısındaki başarısızlığı dikkate almadığı görülmektedir. Portekiz tehlikesi konusunda yazdıklarıyla bir anlamda sultanı uyarma görevini yerine getiren yazar, Osmanlı Devleti'nin yararına olduğuna inandığı Akdeniz ile Kızıldeniz arasına bir kanal açılmasının öneminden bahsederek, bu projenin hayati öneme sahip olduğunu dile getirir. Projenin önemini anlatabilmek için bölgede kanal açılma teşebbüslerinin tarihçesini anlatır. Ancak, Sokullu döneminde bu amaçla başlatılan projeden bahsetmez. Bu kanal açılacak olursa Osmanlı Sultanlarının Mekke ve Medine'yi korumasının kolaylaşacağı, Hint deniz ticaretinin kontrolünün Osmanlıların eline geçeceğini ileri sürer(s.79-85 v14b-16a)*. Yazar, Akdeniz'in kalbi konumunda olduğuna inandığı Sicilya Adası'nın mutlaka Müslümanların eline geçmesi konusuna da işaret ederek padişahı göreve çağırır. Sicilya'nın yeniden fethine gerekçe olarak, bu adanın daha önce Müslümanların eline geçmiş olmasını gösterir. Bu oldukça önemli bir gerekçedir. Halife unvanını taşıyan padişahın Müslümanlar tarafından feth edilen, ancak, daha sonra kaybedilen bir toprağı kurtarması görevleri arasında kabul ediliyordu. Çünkü, Müslümanlar bir toprak feth olunduktan sonra o toprağı Darü'l-İslâm'ın bir parçası sayıyor ve kaybın geçici olduğuna inanıyorlardı¹². Bu inananın bilincinde olduğu anlaşılabilir yazar, Sicilya'nın eskiden parlak bir İslâm merkezi ve güzelliklerle dolu bir ada olduğunu elinden geldiğince tasvire çalışır(s.107-111 v.21b-22b).

Daha sonra Anadolu, Karadeniz, Akdeniz, Hazar Denizi, İran, Çin Denizi ve Uzakdoğu hakkında bilgi verilir. İklimler ve denizler açıklandıktan sonra, bu denizlere dökülen nehirler ve etraflarında meydana gelmiş uygarlıklar hakkında bilgi verilerek bu bölüm tamamlanır. Bu bölümün anlatımı oldukça karışıktır. Okuyucu yazarın hayalindeki dünya coğrafyası peşinde sürüklenirken rivayet tarzında pek çok tarihi bilgi ile karşılaşır. Bu anlatım tarzı okuyucunun hafızasında düzgün bir dünya coğrafyası oluşmasına engel olur. Yine, coğrafi anlatımın içerisine serpiştirilmiş olan kozmoloji bütüncül bir anlatım tarzını bozarak konudan uzaklaşılmasına sebep olur. Yazarın bu bölümü ele alırken belli bir metot izlemediği ve kendinden önce kaleme alınmış bilgileri derlemek amacıyla olduğu anlaşılabilir. Yazar da eserinde değişik bir yazma metodu kullandığını şöyle açıklar, "Bütün kainatla ilgili haberler ve yer kürenin yapısı hakkında araştırma yapanlar, yerin yüzeyini bütün denizleri ve dağları ile birlikte belli bir üslup içinde çizmiş, bazıları da yazıya dökülmüştür. Ben ise hepsinden farklı bir uygulamayla değişik bir stil seçip bu kitapta ortaya koydum. Söz konusu şekil bir çok yönleriyle eskilerin görüşlerine ve filozofların düşüncelerine uygundur. Ancak batılıların gücü yeni kıtaya ulaştığında dünya yeni bir şekle daha girdi. Allah izin verirse yeri geldiğinde o yeni kıtanın da durumu bilinecek, şekli ve resmi çizilecektir(s.161 v.35a)". Bu bölüm genel olarak değerlendirildiği, klasik İslâm coğrafyacılarının eserlerinin kısa ve genel bir özeti görünümündedir. Bu yüzden, bu bölümde orijinal bir bilgiye rastlamak mümkün değildir.

Esasen, I. bölümün devamı gibi kabul edilebilecek olan II. bölüm 167-175.(v.37a-39a) sayfalar arasında teşkil eder. Ancak, ikinci bölüm kendi içerisinde daha tutarlı ve bütüncül bir anlatım özelliği sergilemiştir. Bu kısa bölüm doğrudan Amerika'nın keşfine bir giriş olarak düşü-

* Tarih-i Hind-i Garbi'de bu konuya ilişkin değerlendirmeler için bakınız, Remzi Demir - Mutlu Kılıç, "Tarih-i Hind-i Garbi'de Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile İlgili Düşünceler", *Osmanlı*, C. 8, Ankara 1999, s. 355-371,

¹² Halil İnalcık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and The Battle of Bapheus", *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s.56.

nüldüğünden Atlas Okyanusu konu edinilmiştir. Bu bölümde de daha önce coğrafyacılar tarafından bilinmeyen orijinal bir bilgi yer almamıştır. Atlas Okyanusu hakkında o güne kadar rivayet edilen bilgiler toplanmıştır. Bu bilgiler, Atlas Okyanusu'nun ne kadar korkunç, aşlamaz ve büyük bir deniz olduğuyula ilgilidir. Ancak, tüm Ortaçağ boyunca gerek doğuda gerekse batıda okyanuslara ilişkin kanaatin aynı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Yazar, İbnü'l Verdî'nin Haride adlı eserinde bu konuda yazılanları eserine alarak iddiasını pekiştirmiştir. Haride'de Atlas Okyanusu şu şekilde tasvir edilmiştir, "*Atlas Okyanusu karanlık bir denizdir. Dehşeti, zorluğu, büyük dalgaları ve içindeki yaratıkların saldırısı sebebiyle onun ucuna gitmek ve diğer kıyasına geçmek kimseye nasip olmamıştır*(s.171 v.38a)". O, bu bilgileri kaleme alarak kurnazca, okuyucuya Amerika'nun Keşfi'nin ve Atlas Okyanusu'nun geçilmesinin ne kadar önemli bir olay olduğunu anlatmak istemiştir. Bu bölümde, Atlas Okyanusu'nun geçilmesi ve Amerika Kıtası'nın bulunuşuna kısaca değinildikten sonra, yeni kıta ile ilgili ayrıntılı bilgilerin üçüncü bölümde ve-rileceği belirtilerek II. bölüm sona erdirilmiştir.

179-478(v.40b-115b) sayfalar arasını oluşturan üçüncü bölüme "*Söz konusu tarafların ve bölgelerin araştırma ve incelenmesinde gayret gösterenler yazılarına....*" (s.176 v.40b) ibaresiyle giriş yapmıştır. Böylece yazar, kitabına aldığı bilgilerin başka araştırmacılar tarafından daha önce kaleme alındığını okuyucusuna bildirmiştir. O, bu bölümü kaleme alırken genellikle batılı coğrafyacıların eserlerinden faydalanmıştır. Eserin ilk sayfasında yer alan açıklamada eser hazırlanırken hangi kaynaklardan faydalandığına atıfta bulunulmuştur. Bu bölüm hazırlanırken Petros Martiz, Gonzanos Fernandos Radoviero, Diego Kodri Hernan Cortes, Alvaveros Nunes, Fransisko Aksos ve Fransisko Pizarro adlı kişilerin yazdıklarından istifade edildiği belirtilmiştir¹³. Ancak, bu bölümün de bir derlemeden ibaret olması eserin orijinallliği konusunda bir tartışma yaratmamalıdır. Çünkü, onun derlediği bilgiler o tarihte Osmanlı Devleti'nde tam olarak bilinmeyen unsurları ihtiva etmektedir.

III. bölüm'ün I. bölümü, Kolomb'un Amerika'yı keşif macerası ile başlar ve genellikle Orta Amerika hakkında bilgi içerir. Kolomb'un amacı, "*Pakistan ve Hindistan'a geçmek ve Hint Okyanusu'nun batı sahillerini ve adalarını dolaşmak niyetiyle batıya doğru yola çıkmak*(s.179 v.40b)" olarak tanımlanır. Daha sonra Kolomb'un bu seferi gerçekleştirebilmek için İngiltere ve Portekiz krallarına başvurması ve isteğinin reddedilmesinin ardından, İspanya(Aragon) kralına başvurması anlatılır. Bu esnada Gırnata İspanyolların eline geçmiştir. Bunun üzerine, eski bir İslâm toprağı olan İspanya hakkında bilgi verilir. Bu bilgiler, padişahın bu toprakları kurtarması gereği konusundaki inanışa binaen verilmiş olmalıdır. Zira, Müslümanların durumu oldukça üzücü bir şekilde anlatılmıştır. Yazar bölgedeki durumu şöyle tasvir eder, "*Bugün de binlerce Müslüman ve dindar kimse inançsızlığın hakimiyeti altında kalarak acizliği, üzüntüyü, zillet ve esareti seçmişlerdir. Binlerce Müslüman yerin alunda ezan okuyup, namaz kılıp, kederli kalpler ve yaşlı gözlerle ellerini yüce Allah'a açarak güçlü bir İslâm kumandanının savaş sancığını çekmesi ve savaş tohumlarını ekmesi, düşmanın hayat kökünü bela turpanıyla kesmesi, vücut harmanlarını savurmak için evlerine fırtına gibi esmesi, kahredici fırtınayla düşmanı toprak yağını gibi dağıtması ve kin dolu göğüslerini hiddet ateşiyle dağıtması için dua etmektedirler*(s.183-

¹³ Eserin III. bölümü derlenirken yararlanılan Batılı kaynaklar tespit edilmiş durumdadır. Tarh-i Hind-i Garbî üzerine, *The Ottoman Turks and the New World, A Study of Tarih-i Hind-i Garbî and Sixteenth-Century Ottoman Americana*, (Wiesbaden 1990) adlı bir doktora tezi de hazırlanmış olan araştırmacı bu kaynakları doğru şekilde tespit etmeyi başarmıştır. Bu bölümün kaynakları için bakınız, Thomas D. Goodrich, "Osmanlı Amerika Araştırmaları: XVI. Yüzyıla Ait Tarih-i Hind-i Garbî Adlı Eserin Kaynakları İle İlgili Bir Araştırma", Çeviren H. G. Yurdaydın, C.XLIX, S.195, *Belleten*, Ankara 1986, s.679-686.

185 v.41b-42a)". İspanya'nın önemli bir Müslüman toprağı olduğuna ilişkin düşüncelerini Kurtuba camisinin özelliklerinden bahsederek noktalar(s.185-187 v.42a-42b).

Kolomb'un seferleri ve elde ettiği başarıların anlatıldığı 189-211 (v.43a-48b) sayfalardan sonra yeni keşfedilen bölgeler hakkında bilgi verilmeye başlanır. Anlatım keşiflerle ilgili haberlerin ard arda sıralanmasından ibaret olmayıp, keşfedilen bölgelerin kültürel ve ekonomik yapısı hakkında da bilgiler içermektedir. Sırasıyla, Antil Adaları, Küba, Santiago Adası(1499), Porto Riko Adası(1509), Yukatan Bölgesi(1517), Sikura Bölgesi, Maranyon Nehri'nin Keşfi(1499), Corte Real Adası(1500), Kartegana Bölgesi(1504), Santa Marta Bölgesi (1504), Uraba ve Darien Bölgeleri(1508), Gümüş Deresi(1512), Tavariki Adası(1515), Cubagua Adası(1523), Panuco Bölgesi'nin keşfinden bahsedildikten sonra Yeni Dünya'nın keşfiyle ilgili bilgiler kesilerek Macellan ve onun seferi konu edinilmeye başlanır.

Macellan'ın seferi esnasında uğradığı bölgeler hakkında bilgi verilir. Özellikle, Borneo Adası'nın anlatımı esnasında, adada pek çok Arap bulunduğunu ve erkeklerin sünnetli olduğu yazılarak halkın Müslüman kimliğine atıfta bulunulmuştur. Bu bölgede Moluk Adaları'nın özelliklerinden ve İspanyol-Portekiz mücadelesinden kısaca bahsedilerek, tekrar Amerika Kıtası çevresindeki keşifler anlatılmaya başlanır. Esere dahil edilmiş bu kısa ama önemli ayrıntı yazarın Coğrafi Keşifleri tam manasıyla kavrayamadığının işaretidir. Çünkü yazar, Macellan'ın seferinin de Amerika'nın keşfiyle ilişkilendirmiş ve kitabına dahil etmiş olmalıdır. Ancak, Macellan'ın seferinin konu edildiği Uzakdoğu'nun Osmanlı dünyasında yeterince bilinmediğini dikkate aldığımızda, yazar tarafından buradaki keşiflerin de Amerika'nın keşfiyle ilişkilendirilmesi doğal karşılanmalıdır.

Macellan'ın seferi hakkındaki bilgileri sırasıyla, Acuzamil Adası(1518), Huaguechula Bölgesi'nin Ele Geçirilişi, Astek Kralı Moktezuma ve Astekler Hakkında Bilgi, Panuco, Meksiko Hakkında Ek Bilgi, Chulutega Hakkında Bilgi, Guetemala, Jalisco, Cibola Şehri'nin anlatımı izler.

III. bölümün II. bölümü yazarında belirttiği gibi Amerika Kıtası'nın güneyi ile ilgili bilgileri içerir. Bu bölümde ağırlıklı olarak Peru çevresindeki İspanyol faaliyetleri anlatılır. Peru'nun coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü hakkında bilgi verilir. İzleyen sayfalarda kutanın okuyucunun zihninde daha iyi şekillenmesi için mesafeler, hayvanlar, kuşlar, ağaçlar ve deniz ile madenler hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra esere nihayet verilir.

Bu bölümde Osmanlı okuyucusuna hayli ilginç gelen bilgilerin yer aldığını tahmin etmek güç değildir. Örneğin, Antil adaları kenarında hem karada hem denizde yaşayan ve yavrularını deniz içerisinde emziren bir hayvanın varlığı(s.213 v.49a), Avokado'da meyvesinin şeker gibi tatlı özelliklerinin anlatılması(s.253 v.59a), Cubagua Adası'nda üst tarafı insan alt tarafı balık şeklinde kolları kıllı bir balıktan söz edilmesi ve resminin çizilmesi(s.265 v.62a), Papalogan Nehri'nde yaşayan ve tavuk gibi yumurtası yenen bir yılanın bahsedilmesi(s.299 v.70b)gibi okuyucunun ilgisini çekecek pek çok bilgiye eserde yer verilmiştir.

Aslında, eserin kaleme alınmasındaki tek amaç yeni keşifler hakkında bilgi vermek değildir. Daha ziyade bu toprakların bir an önce Osmanlılar tarafından fethedilmesini sağlamaya yönelik bir çalışmadır. Yazar, bu isteğini zaman zaman açıkça yazmaktan çekinmemiştir. Antil adalarının zenginliklerinin İspanyollar tarafından yağmalanması üzerine, "Bizi nimetlendiren yüce Allah'ın izniyle bundan sonra o verimli ülkenin soylu Müslüman yiğitlerin eliyle feth edilip İslâm inançları ile dolmasına ve Osmanlı topraklarına katılmasını ümit ederiz(s.219-221 v50b-51a)" şeklinde dua eder. Meksika içinde aynı temennilerde bulunarak şunları yazar, "Müslüman kılıçlarının bu verimli bölgeye ulaşması, her tarafına İslâm kanunlarının hakim ol-

ması ve sözü edilen mal ve eşyaların diğer inançsızların hazineleriyle beraber Müslüman savaşçı- lar arasında paylaşılması Yüce Allah'tan dileğimizdir (s.355-357 v.84b-85a) ”.

Yukarıda kısaca içeriğinden bahsettiğimiz Tarih-i Hind-i Garbî adlı eser, Amerika Kıtası'nın keşfini Osmanlı kamuoyuna ve sultana bildiren önemli bir eserdir. Ancak, sultana sunulmuş olan bu eserin taşıdığı politik anlam çok daha önemlidir. Bu politik anlam, açıkça, Akdeniz'in ticari hakimiyetinin sona erdiğiyle ilgilidir. Eserden gayet net anlaşılmaktadır ki, Batılılar Akdeniz'i kullanmadan dünyanın istedikleri bölgesine ulaşabilmekte ve her türlü ticari emtiayı ülkelerine kazandırabilmektedirler. Bu gelişme dünya tarihinde çok önemli bir dönüşümdür. Çünkü, o tarihe kadar Akdeniz'e hakim olan güçler dünya ticaretine yön vermişken, Coğrafi Keşifler'in ardından dünya ticareti açık denizlere kaymış ve Akdeniz havzasındaki devletler güç kaybetmeye başlamışlardır. Yazarın Amerika kıtasında ele geçirilen zenginlikleri kilo kilo anlatması elde edilen değerli maden ve malların parasal karşılıklarını ayrıntılarıyla belirtmesi, gelecekte, dünya ticaretine kimlerin yön vereceğinin açık birer kanıtıdır. Aynı zamanda bu bilgiler okuyucunun ve sultanın ilgisini çekmek için somut birer kanıt gibi sunulmuştur. Bu anlatım tarzı bize Haçlı Seferleri öncesi Batı'da Doğu'nun zenginliklerine ilişkin yazını çağrıştırmaktadır. Ancak eserin, Osmanlı entelektüel ve siyasi camiasında pek etki yapmadığı, daha sonra bu konuya duysız kalınması ve uzun süre herhangi bir eser kaleme alınmamasından anlaşılmaktadır. Eserin içinde bir hayli gerçek olmayan bilgi mevcutsa da geneli kaleme alınırken bilimsel bir gaye güdüldüğü gözden kaçırılmamalıdır. Tarih-i Hind-i Garbî, kendisinden önce İslâm coğrafyacıları tarafından yazılan kitaplar arasında en bilimsel olanıdır denilebilir¹⁴. Bu yüzden, üniversitelerin tarih bölümlerinde, Osmanlı tarihinin ilgili bölümleri ve Coğrafi Keşifler anlatılırken Tarih-i Hind-i Garbî'den istifade edildiği takdirde, hem konuların daha kolay anlaşılacağı hem de olaylar birinci elden okunacağı için verilen bilgiler arasındaki irtibatın daha iyi kavranacağı kanaatindeyiz.

ZAFER GÖLEN

¹⁴ Bu konuda günümüz Türkçesine aktarıldığından kolay bir karşılaştırma için bakınız, Yazıcıoğlu, Ahmed Bican, *Dürr-i Meknun-Saklı İnciler-*, Çevrimyazı ve Notlar Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1999.

